

HÜLYA KÜÇÜK

Arşiv Belgeleri Işığında

İSTİKLÂL HARBİ'NDE MEVLEVÎLER VE BEKTÂŞÎLER

TASAVVUF TARİHİ

NI
NEFES

İÇİNDEKİLER

Önsöz	13
Teşekkür	15
Kısaltmalar	17
İmlâ Hakkında Kısa Notlar.....	19

GİRİŞ: ÇALIŞMADA KULLANILAN KAYNAKLAR VE METOD ...21

1. BÖLÜM: XX. YÜZYILIN BAŞINDA OSMANLI DEVLETİ VE TARİKATLER HAKKINDA KISA BİLGİLER31

A. XX. Yüzyılın Başında Osmanlı Devleti'ne Kısa Bir Bakış.....	31
B. Osmanlılarda Tarikatlar	34
B.I. Mevleviyye/Mevlevîlik	37
B.II. Bektâşîyye/Bektâşîlik.....	39
B.III. Bektâşîlik ve Alevîlik	40
B.IV. Mevlevîlik, Bektâşîlik, Alevîlik ve Şîilik: İlk Dönem Mevlevîliği Örneği.....	56

2. BÖLÜM: İSTİKLÂL HARBİ'NDE MEVLEVÎLER.....61

A. XX. Yüzyılın Başlarında Mevlevîliğin Durumu.....	61
A.I. Mevlevî Dergâh ve Vakıflarında Durum.....	61
A.II. Çelebiyân/Çelebiler.....	66
A.III. Mücâhidîn-î Mevleviyye.....	67
A.IV. Mevlevî Postnişinleri ve Siyâset.....	72
B. Mevlevîlerin İstiklâl Harbi'ni Yürüten Kadro Lehine Oynadıkları Roller.....	75
B.I. Meşrulaştırma	75
B.I.1. TBMM'nin Açılışından Önce.....	75
B.I.2. TBMM'nin Açılışından Sonra.....	80
B.I.2.1. TBMM'deki Şeyhler.....	80
B.I.2.2. Abdülhalîm Çelebi.....	83

B.II. Seferberlik	86
B.II.1. İnsan Kaynaklarının Seferberliği	86
B.II.2. Maddî Kaynakların Seferberliği	89
B.II.3. Hanım Mevlevîlerin Seferberlikte Rolü	91
C. Mevlevîlerin İstiklâl Harbi'nde Olumsuz veya Belirsiz Tavırları: İstiklâl Harbi Aleyhine İnsani ve Maddî Kaynak Oluşturma	95
D. Aracılık	103
D.I. Saray ve İstiklâl Harbi'ni Yürütenler Arasında Aracılık	103
D.II. İsyancılarla Ankara veya Sultan Arasında Aracılık	107

3. BÖLÜM: BEKTÂŞÎLERİN İSTİKLÂL HARBİ'NDE

OYNADIKLARI ROLLER	113
A. XIV/XX. Asrın Başlarında Bektâşîliğin Durumu	113
A.I. İttihad ve Terakkî Cemiyeti/ITC ile İlişkiler	113
A.II. Ana Tekke'deki Şeyhler ve Nakşî Denetimi	117
A.III. "Bektâşî Tekkesi/Şeyhi" Adı Altında Kaydolmayı Başaran Bektâşî Tekkeleri	124
A.IV. Ana Tekke'de Malî Durum	126
A.V. Mücâhidîn-i Bektâşîyye	129
A.VI. Rum-Ermeni Çeteleri İçindeki Alevîler ve Te'dîbleri İçin Aracı Olan Bektâşî Şeyhleri	132
A.VII. Bektâşî ve Alevîlerin Sosyopolitik Durumları	134
B. Bektâşîlerin İstiklâl Harbi'ni Yürütenler Lehine Oynadıkları Roller	138
B.I. İstiklâl Harbi'ni Yürütenlerin Meşrulaştırılması	139
B.I.1. TBMM'nin Açılışından Önce	140
B.I.1.1. Hacıbektaş'a Yapılan Ziyâretler	140
B.I.1.2. Ali Rıza Paşa Kabinesinin Beyannâmesi	154
B.I.1.3. Ali Rıza Paşa Kabinesinin İstifâsının Hacıbektaş'a Bildirilmesi	157
B.I.1.4. İstanbul'un İşgâli Karşısındaki Tutumları	158
B.I.2. TBMM'nin Açılışından Sonra	159
B.I.2.1. Birinci TBMM'deki Bektâşîler	159
B.I.2.2. Bektâşî Babaları ve Çelebiler'in İstiklâl Harbi'ne Destek Faaliyetleri	163
B.II. İstiklâl Harbi'ni Yürütenler Lehine Seferberlik	173
B.II.1. Halkın Seferberliği	173
B.II.1.1. Ana Dergâhın Şeyhlerinin ve Önemli Diğer Bazı Bektâşîlerin Halkı Seferber Etmeye Çalışan Konuşmaları	173
B.II.1.2. Savaşa Bilfil Katılan Bektâşî Şeyhleri ve Müfrezeye Oluşturan Bektâşîler	180

B.II.1.3. Veliyyeddîn Çelebi'nin 5 Mayıs 1338 (1922) Tarihli Beyannâmesi	180
B.II.2. Maddî Araçların Seferberliği: Maddî Yardımlar ve İstiklâl Harbi'ni Destekleyen Cemiyetler.....	181
B.II.2.1. Hüsâmettin (Ertürk) Bey (1290/1874-1944)	182
B.II.2.2. Ali Naci (Baykal) (v. 1960)	185
B.II.2.3. Ali Ulvî Baba (v. 1954).....	186
B.II.2.4. Topal Tevfîk Baba (v. 1939)	186
B.II.2.5. Hüseyin Kâzım Baba (1299/1883-1954)	189
B.II.2.6. Faydalı Cemiyetlerdeki Diğer Bektâşîler.....	190
C. Bektâşîlerin İstiklâl Harbi Muhâlifleri Lehine Oynadıkları Roller	193
C.I. İstiklâl Harbi Muhâliflerinin Meşrulaştırılması.....	193
C.I.1. Rıza Tefvîk (Bölükbaşı)	193
C.I.2. Hasan Tahsin (İşkora)	195
C.I.3. Dr. Fahreddîn Bey.....	195
C.II. İstiklâl Harbi Muhâliflerinin Seferberliği	196
C.II.1. Tarîk-i Salâh'daki Bektâşîler	196
C.II.2. Cemâlî Baba	201
C.II.3. Bir Hanım Bektâşî Muhâlif: Didâr Hanım	201
D. Aracılık.....	203
E. Aracılık Konusunda Sunulan Hatalı Belgelere Dâir Bir İstirdâd ve Bir Eleştiri	211
4. BÖLÜM: İSTİKLÂL HARBİ SONRASI DURUM	215
A. Tarikatlerin Genel Durumu	215
B. İstiklâl Harbi'nden Sonra Mevlevîlik ve Bektâşîliğin Durumu.....	221
B.I. Mevlevîliğin Durumu	221
B.II. Devrimler ve Mevlevîler.....	222
B.III. Bektâşîliğin Durumu.....	228
B.IV. Gâzi Mustafa Kemâl, Bektâşîlik ve Mevlevîlik.....	235
SONUÇ	241
EK-I: KISA BİYOGRAFİLER.....	251
Abdülhalîm Çelebi (1874–1925).....	251
Abdullah Sabri (Aytaç) Efendi (1870–1950)	253
II. Abdülmecîd (1284/1868–1944)	254
Ahmed Muhtar (Yeğtaş) (1287/1871–1955).....	254

(Ahmed) Nüzhet (Saraçoğlu) (1861–1942).....	255
Ahmed Rıfkı (Sakallı Rıfkı) (v. 1934)	256
Ali Fuâd (Cebesoy) (1882–1968).....	258
Ali Nutkî Baba (1285/1869–1936).....	258
Ali Ulvî Baba (v. 1954)	258
Âmil Çelebi.....	259
Besim Atalay (v. 1965)	259
Cemal Bardakçı (v. 1981).....	260
Cemâleddîn Çelebi (1273/1862–1922)	260
Çerkez Ethem (v. 1949).....	262
Didâr Hanım.....	263
Enver Paşa (1881–1922)	263
Dr. Fahreddîn Bey.....	264
Fahrettin Erdoğan (v. 1958).....	264
Fevzi Çakmak (v. 1950)	266
(Hacı) Fevzi Efendi (1864-1924).....	267
Hacı Hasan (Sinevî) Efendi	267
Hamdi Baba (v. 1926’ dan sonra).....	268
Hasan-Âli Yücel (1313/1897–1961)	269
Hasan Hayri Bey (İdam: 1925).....	270
Hasan Tahsin (İşkora).....	271
Hüseyin Kâzım Baba (1299/1883-1954)	271
Hüseyin Mazlûm (Bababalım) Baba (1859-1945)	272
Hüsâmettin Ertürk (1290/1874–1944)	273
Kara Vasıf (1289/1872–1931)	273
Kâzım Karabekir (1298/1882-1948)	274
Kâzım Özalp (1880–1968).....	274
Kevser Hanım (v. 1940, Halep).....	274
Kiraz Hamdi Paşa (v. 1935).....	275
II. Mahmûd (1199–1255/1784–1839)	276
Mazhar Müfit (Kansu) (1873-1948).....	276
Mehmed Ali (Ayni) (1286/1869-1945).....	276
Mûsâ Kâzım (v. 1920).....	277
Refî‘ Cevâd (Ulunay) (1890–1963)	278
Dr. Rıza Nur Bey (1295/1879–1942).....	278
Rıza Tevfik (Bölükbaşı) (1285/1869 -1949)	279
R. K.....	279
Safvet (Yetkin) (v. 1950)	280
Sâlih Niyâzi Baba (v. 1941)	280
Sâmih Rifat (1290/1874-1932).....	281

Selman Cemâli Baba.....	282
Servet (Akdağ) Efendi (1880-1962).....	283
Şeyh Senûsi (v. 1933).....	284
Şeyh Şerâfeddîn Dağîstânî (v. 1936)	285
Şükrü Metin Baba (v. 1946).....	287
Talat Paşa (1874–1921)	288
Tevfîk Paşa (v. 1936).....	288
Topal Tevfîk Baba (v. 1939)	288
Vahîdettin (Mehmed/Muhammed VI) (İdaresi: 1334–1338/1918–1922) ..	290
Veled Çelebi (İzbudak) (v. 1953)	291
Veliyyeddîn Çelebi (1283/1867–1940)	293
Yahyâ Galib (Kargı) Bey (1874–1942)	294
Zekiye Hanım	294
Zeynelâbidin Efendi (v. 1939).....	295

EK-II: BELGELER VE TRANSKRİPSİYONLARI.....	297
---	------------

KAYNAKLAR.....	367
-----------------------	------------

ÖNSÖZ

Elinizdeki çalışma, daha önce yazarın doktora tezi olarak yayınlanan *The Role of the Bektāshīs in Turkey's National Struggle* (Brill, Leiden, 2001) ve bunun ilaveler içeren Türkçesi olan *Kurtuluş Savaşında Bektāşîler* (İstanbul, 2003) adlı çalışmalarının, Mevlevîliği de çalışmanın ana konusu yaparak ATASE ve Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nden yeni belgeler ışığında yeniden yazılmış hâlidir. Çalışma, bir bakıma, daha geniş bir perspektif ve kaynaklar hakkında daha kılı kırk yarıcı bir tutumla konuyu bir doktora çalışmasının sınırlarından çıkarmayı ve yeni bulgularla zenginleştirici materyal sunmayı amaçlamaktadır. Mevlevîlik ve Bektāşîliği ayrı ayrı ciltlerde değil de aynı kitap içinde birlikte ele almamızın sebebi, bu iki önemli Türk tarikatının tarihimiz boyunca birbirlerinden ayrılmaz şekilde birlikte anılmaları ve İstiklâl Harbi yıllarında da TBMM'deki iki başkan yardımcısının birinin Mevlevî Postnişini Abdülhalim Çelebi, diğerrinin de Bektāşî Şeyhi Cemâleddîn Çelebi oluşudur. Bunaberîn, çalışmada zaman zaman iki tarikatın İstiklâl Harbi yıllarında ve tâkip eden yıllardaki nüfûz ve faâliyetleri karşılaştırılacaktır.

Mustafa Kemâl'in İstiklâl Harbi yılları sırasında —kendi ideolojik yapısına uysun uymasın— birçok grup ve nüfûzlu dinî liderin yardımını almak için onlara mektup yazmış veya ziyâret etmiş olduğu, İstiklâl Harbi'nin çok iyi bilinen yönlerinden biridir. Her şeyden önce, o yılların nazik şartları içinde, harbi yürüten kadronun hiçbir kesimi yok sayması mümkün değildi. Şunu gayet rahat söyleyebiliriz ki İstiklâl Harbi'nde belli bir tarikatın topluca desteği veya muhâlefeti söz konusu olmaksızın, hemen bütün tarikatlar İstiklâl Harbi'ni desteklemişler, İstiklâl Harbi'ne muhâlefet ise genelde şahsî sebeplere dayanmış ve küçük gruplarla sınırlı kalmıştır.

Çalışma; kullanılan kaynaklar hakkında bilgiler ve eleştiriler içeren giriş, dört bölüm ve iki ekten oluşmaktadır. Birinci Bölüm, Osmanlı İmparatorluğu'nda sûfî geleneği ve özellikle, çalışmamıza konu olan

Mevlevîlik, Bektâşîlik ve bu tarikatlerin Alevîlikle ilgisi konusunda temel bilgiler içermekte; böylece çalışmanın anlaşılabilirliğine hizmet etmeyi amaçlamaktadır.

İkinci Bölüm'de Mevlevî Şeyhleri ve ileri gelenlerinin, 1335–1339 (1919–1923) arasındaki kritik yıllarda İstiklâl Harbi'ni meşrulaştırmak (halkın genelinde kabulünü sağlamak), insan kaynaklarını ve maddî kaynakları seferber etmek ve Saray ile Ankara veya isyancılar ve Ankara veya Saray arasında aracılık rolü îzah edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü Bölüm'de, Bektâşîliğin aynı yıllardaki durumu ve İstiklâl Harbi'nde oynadığı rol incelenmektedir. Bu yapılırken Bektâşîliğin Babagân (Babalar) ve Çelebiyân (Çelebiler) kolu birbirinden tefrik edilmiş, Bektâşîlerin meşrulaştırma, seferberlik ve aracılık rolleri de Ankara hükûmeti ve muhâlifleri için ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu bölümdeki amaçlardan biri, Babagân Bektâşîlerinin ya İstiklâl Harbi'ni yürüten kadroyu ya da Saray'ı desteklediklerini ve bir Bektâşînin bu taraflardan birini destekleme konusunda Bektâşîliğin kendi başına herhangi bir belirleyiciliği olmadığını göstermekti. İstiklâl Harbi'ni destekleyen Bektâşîlerin, bunu Bektâşîliğin çıkarları için kullanmak niyetinde olduklarına dair herhangi bir karîne yoktur. Tam tersine, gayelerini, açıkça “Misâk-ı Millî'yi gerçekleştirmek” olarak dile getirdiklerini görüyoruz.

Mevlevîlik ve Bektâşîliğin, İstiklâl Harbi sonrası durumu Dördüncü Bölüm'ün konusudur. Burada kısaca, tekke ve zâviyelerin kapatılması sonrası Mevlevî ve Bektâşî dergâhlarının/şeyhlerinin durumu, devrimlere karşı tepkileri, tarikatlerin ilgâ edilmesinden hemen bir yıl sonra Mevlânâ Dergâhı'nın müze olarak açılması, Mustafa Kemâl'in Bektâşîlik ve Mevlevîlik hakkındaki düşünceleri gibi konular ele alınmaktadır. Çalışmanın sonundaki “Ek-I: Biyografiler”, çalışmada adı geçen önemli şahısların kısa biyografilerini; “Ek-II: Belgeler ve Transkripsiyonları” ise, çalışmada kullanılan belgelerden sadece çok önemli olanlarının fotokopilerini ve bunların Latinize transkripsiyonlarını içermektedir.

Çalışma bizden, başarı ise çalışmaya imkân, güç ve sıhhat bahşeden Allah'tandır.

*Prof. Dr. Hülya Küçük
Konya, 2019*

TEŞEKKÜR

Bu çalışmamı yaparken, Osmanlıca gazeteler dâhil birçok kaynağa ulaşmamda her soruma sabırla cevap veren ve yardımlarını esirgemeyen Mustafa Birol Ülker Beyefendi (İSAM, Dokümantasyon Dairesi Müdürü) ve mesâî arkadaşlarına; Necati Şahin (Necmettin Erbakan Üniv., İlahiyat Fakültesi Ktp., Uzman); Nizameddin Albayrak (Millî Kütüphane, Dijital Kütüphane Bölümü Şube Müdürü), Faruk Nafiz Ertürk (TBMM Kütüphanesi, Uzman) ve Safer Yazıcı (TBMM Kütüphanesi, Arşiv Bölümü) Beyefendilere; Samet Alıcı Beyefendi (ATASE Araştırma salonu görevlisi) ve diğer ATASE çalışanlarına; çalışmayı okuyup değerlendirmelerini yayınevine iletmek zahmetinde bulunan muhterem Prof. Dr. Ali Birinci Hocam'a; çalışmanın Mevlevîlikle ilgili kısımlarını okuyup değerlendirmelerini tarafıma ileten, ayrıca bazı konularda bilgi ve kaynak sağlayan pek muhterem Esin Çelebi Bayru Hanımefendi'ye; kitabı okuyucuyla buluştu-ran Nefes Yayınevi'nde yayınlamayı büyük bir heyecanla teklif eden ve bu konuda hiçbir desteğini esirgemeyen değerli kardeşim Hasan Kerim Güç Beyefendi'ye ve başta Belgin Batum, Elif Hilâl Doğan Hanımefendiler ile Melik Uyar Beyefendi olmak üzere, Nefes Yayınevi'nin değerli çalışanlarına ve en az bunlar kadar önemli bir husus olarak, bütün bunları yapabilmek için gereken huzurlu bir çalışma ortamını bana sunan azîz eşim Dr. Hamza Küçük Beyefendi'ye teşekkürü, zevkle ödenmesi gereken bir borç bilirim.

*Prof. Dr. Hülya Küçük
Konya, 2019*

Giriş:
ÇALIŞMADA KULLANILAN
KAYNAKLAR VE METOD

Mevlevîlik, Bektâşîlik ve Alevîlik; Türkiye’de hakkında en çok yazılan konular arasındadır. Ancak yazılanların çoğu, genelde birbirinin tekrarı ve akademik olmaktan da çok politik gayelerle yazılmış görünümündedir. Bu durum, haddizatında yazılanların kalitesini de etkilemektedir. Bu sebeple elinizdeki çalışmada, Mevlevîlik ve Bektâşîliğin İstiklâl Harbi’ndeki rolü incelenirken, yayınlanmamış arşiv kaynaklarından ve birinci el kaynaklardan alınan bilgi malzemelerinin okuyucuya sunulması amaçlanmıştır.

Mevlevîlerin İstiklâl Harbi’ndeki faâliyetleri, o dönemde Nuri Köstüklü tarafından çalışılıyor olduğu için konuyla ilgili doktora çalışmamızda (*The Role of the Bektâshîs in Turkey’s National Struggle*, Brill, Leiden, 2001 ve bunun bazı ilavelerle Türkçesi olan *Kurtuluş Savaşında Bektâşîler*, İstanbul, 2003) ana konu olarak Bektâşîliği seçmiş; Mevlevîliğe, İkinci Bölüm’de, diğer tarikatler arasında değinmiştik. Ancak Köstüklü’nün çalışması (*Vatan Savunmasında Mevlevîhaneler (Balkan Savaşlarından Millî Mücadeleye)*, Konya, 2005) yayınlandıktan sonra eldeki bulguların ve konuyu ele alış tarzımızın farklılığı yanında birçok konudaki detayın eksik ve değerlendirmelerin farklı olduğunu gördüğümüz için, eldeki bulguları daha detaylı bir boyutta ve Mevlevîlikle ilgili BOA ve MMA’daki yeni arşiv belgeleriyle harmanlayarak yeniden ele almanın tekrar değil, konuyu tamamlamak olacağı mütâlaasıyla yeniden yazdık.

Mevlevîlerin İstiklâl Harbi’ndeki faâliyetlerini ele alan Köstüklü’nün çalışmasının yanı sıra başka birçok çalışma mevcuttur. Ancak bu çalışmalarda verilen bilgiler, bazı durumlarda yeterince güçlü bir kaynak kullanamamakta veya verdikleri bilgi belgelerle tevsik edilememekte, bazı durumlarda da sunulan belgenin yanlış okunduğu

görülmektedir. Meselâ bu konuda çok başvuru alanlardan Ahmet Atalay, Bilge Criss'den naklen, Rahip Frew ismindeki bir entrikacı-nın, Selçuklu kimliğini vurgulayarak halkı Osmanlı'ya karşı kışkırtıp bölücülük yapmak için Çelebi Efendi'yi kullanmak istediğini ama Çelebi'nin onun yaptığı teklifi dinlemeye bile gerek görmeden elinin tersiyle kovduğunu da yazar.¹ Ancak Criss, sadece “Dr. Frew, Mevlevî Şeyhi'ni anti-milliyetçi safa çekmek için Konya'ya gitmişti ve oradan Fransızların yaptıklarını incelemek için Suriye'ye geçmişti.” demek-te ve verdiği bu bilgi için bir kaynak zikretmemektedir.² Bildiğimiz kadarıyla konuyla ilgili olarak bir arşiv belgesi de bulunmamaktadır. Atalay'ın yanlış okuduğu belgelere ise, Abdülhalîm Çelebi'nin kalpak/şapka hakkında olduğu iddia edilen konuşmasıyla ilgili belgeyi örnek verebiliriz. Şöyle ki: TBMM âzâlarına ait bir tahrîr kağıdına yazılmış, 1339 (1923) tarihini taşıyan bir konuşma metni, kaynaklar-da Atalay'dan³ naklen Abdülhalîm Çelebi'nin kalpak/şapka hakkın-daki beyânatı olarak verilmektedir. Konuşma metninin içerdiği bazı ifâdeler, konuşmanın Abdülhalîm Çelebi'ye ait olduğunu doğrular mâhiyettedir. Ancak metinde kalpakla ilgili tek bir kelime bile bulunmamaktadır ve *kalpak* diye okunan kelime, *hân-ı pâk* kelimesidir. Abdülhalîm Çelebi, bu konuşmasında, “*mensûbu olduğu (Meclis'in) I. Grubu'nun umdelerine uyacağından*” söz etmektedir.⁴ Konu, Üçüncü Bölüm'de ele alınacağı için burada daha fazla detay vermek istemiyor ve burada sunulan detayları ilk kez elinizdeki çalışmada okuyacağınızı belirtmekle yetiniyoruz.

Gölpınarlı'nın *Mevlanâ'dan Sonra Mevlevîlik* adlı, Mevlevîliği konu edinen her çalışmanın mutlaka bakmaya ihtiyaç duyduğu kitabından nakleden bazı kaynaklar, meselâ Metin Akar'ın prestijli bir yayınevini-

- 1 Bkz. Ahmet Atalay, *Millî Mücadele'de Konya Kuvâ-yı Milliyecileri (İlk Meclise Girilenler)*, Damla Ofset, Konya, 1997, I, 168.
- 2 Bkz. Nur Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul*, İletişim Yay., İstanbul, 1994, 165 (Burada belirtmek gerekir ki Criss'in bir iki cümle sonrası için verdiği kaynakta (*Hey'et-i Temsiliyye Tutanakları*) da sadece Dr. Frew'in İngiliz Muhibler Cemiyeti ve Said Molla ile ilişkisine dair bilgiler bulunmaktadır; Mevlevî şeyhiyle ilgili bir bilgi yoktur.)
- 3 Bkz. Ahmet Atalay, *Millî Mücadele'de Konya Kuvâ-yı Milliyecileri*, I, 196-7 (Burada, MMA arşiv no. su olarak da yanlış bir numara yani 106/25-I verilmektedir. Doğrusu: MMA 106/25-26-27'dir).
- 4 MMA, 106/27. Bkz. EK-II, Belge no. 26 (sayfa sonuna doğru).

ce basılmış olan *Veled Çelebi İzbudak* (TDK Yay., Ankara, 1999) adlı çalışması dâhil, bu döneme değinen birçok kaynak, imzasız, karalama türünden ve çeşitli çekişmelerden kaynaklanmış olduğu anlaşılan belgeleri maalesef kullanabilmektedir. Abdülhalim Çelebi'nin (v. 1925), Mücâhidîn-i Mevleviyye hakkında İngiltere İşgal Kumandanlığı'na hitâben yazdığı iddia edilen mektubu, bu tür belgelere bir örnek olarak verilebilir. Bu mektupta Mevlevîliğin aslında barıştan ve sulhtan yana olduğu, savaşmanın onun ruhuna ters olduğu, Mevlevîliğin yüz-yıllar boyu bütün âlem-i insâniyete hizmet gayesinde olduğu ve Hıristiyan unsurları daima koruduğu, dolayısıyla böyle bir taburun düzenlenmesinin ecdâdın yolundan inhirâf anlamına geleceği vurgulanıyor ve Mevlânâ Dergâhı Postnişinliğine, *İttihâdçılar*ın adamı olarak Konya Mevlânâ Dergâhı'na atanmış olan Veled Çelebi'nin değil; kendisinin lâyük olduğunu anlatıyordu. Gölpınarlı, bu mektubu (Yenikapı Mevlevîhânesi'nin, tarikatlerin ilgâ edilmesinden önceki son şeyhi) Rusûhî Baykara'nın (1913–1989) kendisine verdiğini ve Abdülhalim Çelebi'nin kurşun kalemle yazılmış el yazısını içerdiğini iddia etmektedir.⁵ Ancak bunun doğru olması çok zordur. Abdülhalim Çelebi'nin ahfâdından olan Esin Çelebi Bayru Hanımefendi, bu mektubun altında Abdülhalim Çelebi'nin adı veya imzası olmadığı gibi, hayat-tayken de böyle bir şeyi reddetmiş olduğunu belirtmektedir.⁶ Ayrıca Abdülhalim Çelebi, *Mevlevîlik sulhtan yanadır* diye savaşmaya karşı (yâni pasifist) olsaydı, yedi düvele karşı savaştığımız İstiklâl Harbi'ne de destek vermezdi. Oysa ilerleyen sayfalarda da açıklanacağı üzere, savaşa her türlü yardım ve destekte bulunmuştu.

Konya Mevlânâ Dergâhı'nın son şeyhinden söz ederken de kaynaklar titiz davranmamış ve Gölpınarlı'dan naklen⁷, Veled Çelebi'yi son şeyh olarak zikretmişlerdir.⁸ Oysa Veled Çelebi'nin kendisi dahi, dergâhın son şeyhinin Abdülhalim Çelebi olduğunu belirtmektedir.⁹ Gölpınarlı'nın Suriye'deki Çelebilerle ilgili olarak anlattıkları da¹⁰

5 Bkz. Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* (buradan sonra: *Mevlevîlik*), İstanbul, 1983, 178–180).

6 Kendileriyle 2 Ekim 2018 tarihindeki sohbetimizden.

7 Bkz. Gölpınarlı, *Mevlevîlik*, 181.

8 Meselâ, bkz. Metin Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, TDK Yay., Ankara, 1999, 60.

9 Bkz. Veled Çelebi [İzbudak], *Hatıralarım*, Türkiye Yay., İstanbul, 1946, 67.

10 Bkz. Gölpınarlı, *Mevlevîlik*, 181, 363.

yanlışlar içermektedir. Çelebi ailesi bunları düzeltmek istedikleri ve Gölpınarlı da kitabının sonraki baskılarında düzeltme sözü vermiş olduğu halde buna ömrü vefâ etmemiş, bu konuda kendisine başvuru olan oğlu da babasının kitabına müdâhale etmek istememiştir.¹¹

Bazı konuları ele almamış ve atlamış olsa da kaynaklar hususunda titizlikte Nuri Köstüklü'nün çalışmasını takdir etmek gerekir. Ahmet Güner Sayar'ın, Abdülhalîm Çelebi'nin İstiklâl Harbi'ndeki faaliyetlerini ele alan makalesi¹² de konuyla ilgili her şeye yer verip zaman zaman savunmacı tutuma girmesine rağmen objektifliğini koruması açısından güvenilir bir akademik çalışma olarak takdire lâyıktır.

Çalışmada Bektâşîlikle ilgili kısım ise, daha önce kullandığımız arşiv belgelerini *üçte iki* oranında zenginleştirilmesi yanında, *İstiklâl Harbi sonrasıyla* ilgili fazla arşiv belgesi olmaması dolayısıyla bu bölümü kısaltarak ve daha titiz bir kaynak elemesine tabi tutarak yeniden yazmak şeklinde oluşmuştur. Daha önceki çalışmamızda, Alevîlik ve Bektâşîlikle ilgili bazı kaynakları ya kullanmamış ya da kullanırken objektif bir eleştiriye tabi tutmuştuk. Eleştirerek kullandığımız eserler Hüsamettin Ertürk'ün (1290/1874–1944)¹³ İki Devrin Perde Arkası (ed. S.N. Tansu, Pınar Yayınları, İstanbul, 1957, 1964); Cumhuriyet dönemi gayr-ı resmî Bektâşî Dede babası olduğunu iddiâ etmiş olan Bedri Noyan'ın (v. 1997), Bektâşîliğin Babagân kolunun İstiklâl Harbi'ndeki faaliyetlerini ele alan “İstiklâl Savaşında Bektâşîler” (*Yeni Gazete*, 2 Temmuz 1966), ayrıca aynı kişinin *Bektâşîlik-Alevîlik Nedir?* (İstanbul, 1995, 96–105 sayfaları) adlı eseri; Bektâşîlik ve Alevîliği aynı olarak görerek konuyu çok karışık bir şekilde ele alan başka eserlerden Ali Sümer'in, *Anadolu'da Türk Öncüsü Hacı Bektâş Velî* (Ankara, 1970); Baki Öz'ün, *Kurtuluş Savaşında Alevî-Bektâşîler* (İstanbul, 1989) ve Cemal Şener'in *Atatürk ve Alevîler* (İstanbul,

11 Bkz. Esin Çelebi Bayru, *Evet Aşk Güzel Şeydir*, Nefes Yay., İstanbul, 2018, 47-8.

12 A.G. Sayar, “Hz. Mevlana Dergâhı postnişini Abdülhalîm Çelebi Efendi ve Türk Kurtuluş Savaşındaki Hizmetleri”, A.G. Sayar, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Portre Denemeleri*, Ötüken Yay., İstanbul, 2014 içinde, 25-58.

13 İstiklâl Harbi sırasında Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti'nin (EHUR'un) Ankara'daki İkinci bürosu başkanıydı. Kendi açık ifâdesi ile bir Bektâşî'dir. Bkz. H. Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, (ed. S.N. Tansu, Pınar Yay., İstanbul, 1964, 2, 62, 174-6, 524, vs.; Mesut Aydın, *Millî Mücadele Dönemi'nde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1992, 270).

1994) gibi eserleriydi. Bu eserlerin hepsi, objektif olamamanın yanı sıra, kaynakları ve akademik olmamaları açısından, bu çalışmada tamamen referans dışı bırakılmışlardır. Bunlar arasında Ertürk'ün *İki Devrin Perde Arkası*, meselâ Babagân-Çelebiyân arasındaki anlaşmazlıklarda Bektâşiliğin Babagân kolunun bir mensûbu olarak, Çelebiler kolu aleyhine rahatça bilgiler verebiliyor, onları Hürriyet ve İtilâf Fırkası (HİF) taraftarı ve Mustafa Kemâl yerine Çelebi'nin kurtarıcılığına inanan kişiler olarak sunabiliyordu. Bu eserden, sadece kendisi hakkındaki beyanlarını aldık.

Fahrettin Erdoğan'ın, *8 Milyonluk Alevî Türklerine Kızıl Komünist Damgasını Vuran Sebülürreşat'çılara Cevap ve Bektâşilik* (Üçüncü Baskı, Ankara: Emek Basım Yayımevi, ts) adlı eseri ise¹⁴ verdiği bilgilere sadece dikkatle yaklaşılan bir kaynak oldu. Çünkü Erdoğan, I. Devre Kars Milletvekili, çok tecrübeli bir siyaset adamı ve Türk illerindeki hatıralarıyla ilgili belgeleri TİTE'ye verdiği için "Şeref Madalyası" almış birisi olmasına rağmen, hayatı sürgünler ve takiplerle doluydu¹⁵ ve bütün bunlar onun objektifliğini olumsuz yönde etkileyecek hususlardı. Nitekim kitabında verdiği bazı rakamlar çok abartılıydı. Yine de Alevî kaynaklar içinde en güvenilir olanı olarak kendisine referansta bulunuldu.

Zamanının Ankara Polis Müdürü olan Cemal Bardakçı'nın (1889–1981) *Anadolu İsyancıları* (İstanbul, 1940) ve *Kızılbaşlık Nedir?* (Işık Matbaası, İstanbul, 1945. Eser, değişik adlarla 1945–1975 arasında dört kere basılmıştır.) adlı kitapları da bu çalışmamızda kaynak olarak kullanılmamıştır. Şöyle ki: *Kızılbaşlık Nedir?* ve *Anadolu İsyancıları* adlı eserlerinde anlattıklarına göre kendisi 1335 (1919)'te Çorum ve çevresindeki bölgelerdeki ayaklanmaları bastırmakla görevli olarak Çorum Mutasarrıf Vekilliği'ne atanmıştı. 1336 (1920)'da bu vekilliği asıllığa çevrilmiş ve onların en nüfûzlu liderleri Çelebi vasıtası ile Alevîler ve Bektâşilerin desteğini kazanabilmek gayesiyle Nisan 1337 (1921)'de Hacıbektaş'ı ziyaret etmişti. Anlattıklarına göre, ko-

14 Bu eser, Davut Batur'un "Aleviler-Kızılbaşlar Komünist midir, Çocuklarına Din Dersi Verilmesini İstemiyorlar mı? Baltacıoğlu İsmail Hakkı Kızılbaş Organı mıdır?" (*Sebülürreşad*, sa. 90 [11.1950], 237) başlıklı makalesine cevap olarak yazılmıştır.

15 Fahri Çoker ve diğerleri, *Türk Parlamento Tarihi. Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem. 1919–1923* (buradan sonra: *Türk Parlamento Tarihi*), 3 c., TBMM Vakfı Yay., Ankara, 1995, III, 612.

nuşmak için günlerce bekledikten sonra Çelebi ile uzun uzun sohbet etme, ona Bektâşîlik/Alevîlik tarihini anlatma, İstiklâl Harbi başarıya ulaştıktan sonra saltanata sıra geleceği ve gelecek yeni rejimle Bektâşî/Alevîlerin artık ayrımcılığa uğramayacakları, “rafızî, kızılbaş, zındık” diye küçümsenmeyecekleri ve gerçek İslâm’ın bu olduğu vs. konularında onu iknâ etmişti. Bardakçı, o anda memlekette hüküm süren şartların, Hacı Bektâş Velî’nin Anadolu’ya ilk geldiği zamanki şartlardan fazla farklı olmadığını, o zamanki gibi yabancı güçlerin elinde olduğunu ancak o kötü şartlarından nasıl kurtulunmuşsa yine aynı şekilde kurtulacaklarını, Anadolu halkı arasında iki yıldan beri (yâni 1335/1919’dan sonradır) var olan anlaşmazlık ve düşmanlığın, memleketin birlik ve beraberliğini yok etmek isteyen düşmanlar tarafından ekildiğini Çelebi’ye îzah etmiş ve böylece, dediğine göre Mustafa Kemâl, Çelebi için gerçek bir lider hâline gelmişti. Bunun üzerine Çelebi, onunla aynı fikirde olduğunu ve bunun ne anlama geldiğini Çorum’a döndüğü zaman anlayacağını söylemişti. Bardakçı, aslında Çelebi’nin ne demek istediğini çok iyi anladığını, Çelebi’yi alnından öpmek için kendisini zor tuttuğunu belirtir. Bardakçı, verdiği bu bilgilere, Çorum’a döndükten sonra Mecitözü Kaymakamı’ndan, Alevîlerin Mustafa Kemâl’i “Mehdî” diye anmaya başladıklarını, mümkünse bu söylentileri durdurmak için bir şey yapmasını isteyen telgraflar aldığını da ekler (Bkz, meselâ, 4-6, 57-62 sayfalar). Oysa elimizde Bardakçı’nın sözlerini doğrulayacak bir belge veya başka kaynak bulunmadığı gibi verdiği bilgiler, eldeki bilgilerle çelişmektedir. Şöyle ki her şeyden önce, Bardakçı sanki Çelebi ile Mustafa Kemâl önceden birbirlerini tanımayanmış da Mustafa Kemâl’i ona tanıtan kendisi olmuş gibi konuşmaktadır. Oysa elimizdeki belgeler gösteriyor ki onlar İstiklâl Harbi’nin başından beri ilişki içerisinde idiler. Bardakçı, Hacıbektaş ziyâretini Nisan 1337 (1921)’de yâni I. TBMM’nin açılışından bir yıl sonra yapmasına rağmen, Çelebi’nin TBMM’de İkinci Başkan Vekîli olduğundan söz bile etmemektedir. Bu bilgiler ışığında Bardakçı’nın yukarıdaki sözlerinin ciddiye alınamayacağı açıktır. Ayrıca, Çelebi’yi Alevîlik hakkında bilgisizlikle suçlayan Bardakçı’nın kendisinin konuyla ilgili bilgileri eksiktir. Meselâ Çelebiler’i, “Alevîler” olarak ele alır. Bir mezhepler tarihçisi olmaması hasebiyle Bardakçı’nın bu tür hataları normal karşılanabilir ancak bu çalışmada eleştirerek bile olsa kullanmak uygun görülmedi.

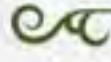
Daha sonraki dönemlerden örnek verirsek meselâ Noyan da aynı taraftarlığı Babagân kolu için yapıyordu ve bu sebeple İstiklâl Harbi'nde Bektâşîlerle ilgili olarak verdiği bilgiler kullanılmadı. Ancak Bektâşîliğin teorik yönü ve bazı Bektâşî Babalarla ilgili biyografik hususları bu yazardan almakta bir sakınca görülmedi çünkü bir Bektâşî Dede babası olarak bu hususlarda “içeriden bakan” birinin görüşlerini en iyi yansıtabilecek kişiydi.

Çelebiyân kolu lideri Ahmet C. Ulusoy'un, *Hünkâr Hacı Bektâş Veli ve Alevî-Bektâşî Yolu* (Hacıbektaş, 1986) adlı eserinde, Çelebiyân kolunun İstiklâl Harbi'ndeki faaliyetlerini ele alan (ancak *Bektâşîlikle Alevîliği* aynı olarak gören) “Cemalettin Çelebi-Veliyettin Çelebi ve Kurtuluş Savaşı” başlığı altındaki sayfalar (99-104) ise konuyla ilgili eserlerle ve belgelerle genelde desteklenmesi açısından bu çalışmada da kullanılmaya devam edildi.

Konuyla ilgili olan çalışmasıyla en çok tanınan yazar olarak Baki Öz, bazı doğruyu yansıtmayan ikinci-üçüncü el malzemeyi, yayınlanmış belgelerden aldığı arşiv malzemesiyle karışık bir şekilde sunmaktaydı ve referans için uygun değildi. Ancak şurasını kabul etmeliyim ki Öz'ün kitabı konuyla ilgili olaylar ve kişiler hakkında fikir verdiği için, konuyla ilgili ilk çalışmamda faydalı olmuştu. Şener'in eseri de aynı şekilde, en azından hangi konulara odaklanması gerektiği hususunda yardımcı olabilecek yapıdaydı. Ali Sümer ise genelde kaynak vermediği için kaynak olarak pek bir değer içermiyordu. Vurguyla belirtmek gerekir ki bu eserler daha önceki çalışmada kaynak olarak kullanılmamaya, kullanıldıysa da eleştirel bir tarzda verilmeye çalışılmıştı; elinizdeki çalışmada ise hiç kullanılmadılar.

Mevlevîlerle ilgili belgeler özellikle MMA ve CDA (eski tasnifte: BOA ve BCA)'da “Mevlevî”, “Bektâşî”, “Alevî”, “tekke”, “tarikat” kelimeleri aranarak tarandı. Bektâşîlerin 1242 (1826)'den sonraki ve İstiklâl Harbi yıllarındaki tarihlerine ilişkin malzeme, BOA ve BCA'da arandı. Bu arşivlerin indeksleri, araştırmacıyı konusuyla ilgili isim ve olaylara rahatça götürmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivleri ise 1991 yılında Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne gönderilmişti ve bunlara ait kataloglar Ankara'daki BCA'daydı. Fakat burada, tekke ve zâviyelerin kapatılmasıyla ilgili bazı belgeler dışında konuyla ilgili fazla bir şey bulunamadı.

HÜLYA KÜÇÜK

Arşiv Belgeleri Işığında
**İSTİKLÂL HARBİ'NDE
MEVLEVÎLER VE
BEKTÂŞÎLER**

İstiklâl Harbi, necip milletimizi tarih sahnesinden silmeye yönelik saldırılara verilen bir cevaptı ve sûfîler de bu mücâdeleye bîgâne kalmamışlardı. Bazı zararlı cemiyetlerde faaliyetleri olanlar vardı tabîî ama çoğunlukla Ankara hükûmetini ve politikalarını destekleyen faaliyetlerde bulunmuşlardı. Her şeyden önce, I. TBMM'deki iki başkan vekîli postnişin/şeyhti: Mevlevî Postnişîni Abdülhalîm Çelebi ve Bektâşî Şeyhi Ahmed Cemâleddîn Çelebi Efendi. Bu sebeple elinizdeki kitap bu iki tarîkati birlikte ele almakta ve gerektiğinde karşılaştırmaktadır. Kitap, Abdülhalîm Çelebi'den Zekiye Hanım'a ve Hasan-Âli Yücel'e dek birçok Mevlevî'nin; Cemâleddîn Çelebi'den Didâr Hanım'a ve Rıza Tevfik'e dek birçok Bektâşî'nin bu harpteki tutumlarıyla ilgili belgeler sunarken sizi Tarih'ten Tasavvuf'a, Tasavvuf'tan Kadın Çalışmaları'na dek büyük bir alanda yolculuğa çıkarmaktadır. Çalışmanın sonunda, özelde Gâzi Mustafa Kemâl'in, genelde ilk Cumhuriyet hükûmetinin bu iki tarîkate karşı tavrı konusunda bilgiler de bulunmaktadır.

ISBN 978-605-9901-60-4

9 786059 901604

NI
NEFES